

Ootmoed

Ootmoed

De visioenen
van Hadewijch

*Over het inzicht
in Minne*

Vertaling en toelichting

AGNES HOFFSCHULTE

Met een voorwoord door

ROB FAESEN

SJIBBOLET ▸ AMSTERDAM ▸ MMXXV

© 2025 Uitgeverij Sijbbolet, Amsterdam

Niets in deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever; *no part of this book may be reproduced without the written permission of the Publisher*

Boekverzorging Garage BNO

Isbn 97894 9111 061 0

Nur 700, 708

Inhoud

Voorwoord	7
Toelichting	11

Visioenen

VISIOEN 1*	bomen	27
VISIOEN 2	inzicht	39
VISIOEN 3	aangezicht	41
VISIOEN 4	koninkrijken	43
VISIOEN 5*	lucifer	47
VISIOEN 6	kroon	50
VISIOEN 7	begeerte	53
VISIOEN 8*	berg	56
VISIOEN 9	koningin	61
VISIOEN 10*	stad	64
VISIOEN 11*	adelaar	67
VISIOEN 12	bruid	73
VISIOEN 13	ootmoed	78
VISIOEN 14*	troon	86

De 'lijst van de volmaakten'	93
------------------------------	----

Literatuur	100
Personalia	102

* Van de met een asterisk gemarkeerde visioenen is ook een fragment van de oorspronkelijke tekst in het Middelnederlands (Mommaers, 1979) opgenomen

Voorwoord

ROB FAESEN

Hadewijch staat aan het begin van onze Nederlandstalige literatuur, met een indrukwekkend literair oeuvre van eenendertig *Brieven* (plus zestien *Rijmbrieven*), vijfenveertig *Liederen* en een bundel *Visioenen*. Dat feit op zich geeft haar al een bijzondere plaats. Immers, er zijn geen andere auteurs uit onze Middelnederlandse literatuur uit die tijd die zulk een omvangrijk oeuvre in verschillende genres nagelaten hebben. Maar anderzijds is de historische figuur Hadewijch een grote onbekende. Momenteel weet niemand wie zij was. Er is heel wat onderzoek verricht om haar historische identiteit op te sporen, maar tot op heden heeft dat vrijwel geen resultaten opgeleverd. De onderzoeker die hierbij het meest werk verricht heeft, de jezuïet Jozef Van Mierlo (1878-1958), heeft enkele hypotheses geformuleerd, o.a. dat ze een begijn zou zijn geweest. Maar echt bewijs heeft hij daarvoor niet gegeven. Het best is om te zeggen dat we momenteel niet weten wie Hadewijch was. Uit haar werk kunnen we afleiden dat ze in de eerste helft van de dertiende eeuw leefde, wellicht in Brabant, en dat ze heel vertrouwd was met de cisterciënzerliteratuur – met name met Bernardus van Clairvaux (1090-1153) – en met de profane hoofse minnelyrik. Veel meer kunnen we niet zeggen.

Deze onbekende Hadewijch heeft wel een heel persoonlijk document nagelaten, namelijk haar visioenencyclus. Voor wie ze deze visioenen heeft neergeschreven weten we niet. Het lijkt er op dat het gaat om een enkele geadresseerde, die haar persoonlijk kende, en die al veel inzicht

had in haar geestelijke leven vanuit vroegere correspondentie (zoals Hadewijch zegt in het laatste visioen). Maar die persoon had haar toch nadere informatie gevraagd. Het gaat dus niet in eerste instantie om een tekst die voor brede verspreiding bedoeld was, ook al wist Hadewijch natuurlijk wel dat wanneer iets uitgeschreven was – ook al was het voor een enkele lezer – dit door anderen kon (en wellicht zou) gelezen worden.

Haar visioenen zijn in drie handschriften bekend, en minstens twee daarvan staan in verband met de kartuizers van Herne. Dat is op zich niet verwonderlijk. De kartuizers hadden in die periode immers een bijzondere interesse in visionaire literatuur. Hun algemeen kapittel had echter in 1369 overeengekomen dat ze zo weinig mogelijk contacten zouden onderhouden met o.a. de begarden en de begijnen, omwille van de afwijkende geloofsviesies die in deze groepen circuleerden. Blijkbaar hadden ze vertrouwen in de inhoud van Hadewijchs visioenen.

De inhoud van de visioenen is, voor wie goed leest, ont-hutsend. Hadewijch is iemand die lijdt. Dat wordt keer op keer benadrukt. Haar situatie is er een van pijn en lijden. Wat deze pijn juist inhoudt, zegt Hadewijch niet. Is het fysieke pijn? Het is niet duidelijk, maar af en toe suggereert ze dat het een pijn is die haar aan het bed gekluisterd houdt, wat toch op fysieke pijn wijst. De visioenen tillen haar daar, om zo te zeggen, even uit op, maar na een visioen zegt ze vaak dat ze opnieuw in haar lijden terugkeert: *ic quam weder in mijn leet met meneghen groten wee* (einde vijfde visioen). Het is een ellendige situatie waarin Hadewijch zich bevindt. Het punt is nu dat de visioenen stapsgewijs inzicht geven in *de glorie van die ellende*. Haar lijden is niet van voorbijgaande aard – integendeel, het blijft haar situatie. Maar ze krijgt geleidelijk inzicht in de betekenis van dit lijden. In het zevende visioen zegt ze zelf daarover dat lijden datgene is wat het

meeste doet groeien om ‘God met God te zijn’ – pijn en lijden, ellende en steeds grote nieuwe smarten, en dat allemaal laten komen en gaan zonder tegenzin, en het niet anders te beleven dan tedere minne, omhelzingen en kussen. Het lijden beleven als minne: in de loop van de visioenen wordt het Hadewijch duidelijk gemaakt dat inderdaad daar, in het hart van haar lijden, de glorie van de minne gelegen is. En bovendien ziet ze ook meer en meer in hoe ze daardoor deelt in het leven van Jezus Christus. Dat is een echte focus van haar aandacht: ze heeft lang nagedacht over de betekenis van minne, en Jezus Christus, die lijdende mens en tegelijk God is, komt sterker en sterker in de focus van haar aandacht.

In het algemeen zijn visioenen grotendeels uit onze cultuur verdwenen. Ze hebben nochtans deel uitgemaakt van een eeuwenoude cultuur, zowel christelijke, Bijbelse als oudere cultuur. Voor ons vandaag is het echter een ongewoon fenomeen geworden, en dus weten we niet goed hoe dit te benaderen. Om ons enigszins te verplaatsen in de cultuur waarin dit goed aanvaard was, moeten we ten minste twee dingen voor ogen houden. Vooreerst, deze mensen konden een duidelijk onderscheid maken tussen een visioen enerzijds en een droombeeld of een fantasie anderzijds. Een visioen heeft een specifieke eigenheid, en die nam men ernstig. En ten tweede: een visioen schenkt inzicht. Men ontvangt inzicht, een vorm van kennis die niet zelf verworven is, maar die door God gegeven is. Op die manier geven Hadewijchs visioenen een theologisch inzicht, dat zij en haar lezer(s) ernstig namen. Voor ons is het een moeilijk genre, en Hadewijchs taal is bovendien moeilijk. In de voorliggende vertaling heeft Agnes Hoffschulte getracht om, net zoals bij haar vertaling van de *Gedichten* en de *Brieven*, de drempel voor de hedendaagse lezer wat lager te leggen, zonder afbreuk te doen aan de zeggingskracht van Hadewijchs teksten. De specialisten in de Middelnederlandse mystieke literatuur kunnen steeds

te rade gaan bij de oude kritische editie door prof. dr. Jozef Van Mierlo, S.J., met een enorme veelheid aan uitleg. Een toegankelijke vertaling is natuurlijk iets anders.

Agnes Hoffschulte heeft ook een vertaling opgenomen van de *Lijst van de volmaakten*. Dat is een wat vreemde tekst, die zich presenteert als een appendix, een aanvulling bij een element dat Hadewijch kort heeft vermeld in het derdiende visioen. Daar verwijst ze naar honderdzeven mensen die de minne volledig beleven. In deze lijst worden die bij naam genoemd. In de wetenschappelijke editie noteert Jozef Van Mierlo dat het op het eerste gezicht helemaal niet zeker is dat deze tekst van de hand van Hadewijch is, en dat het heel goed een aanvulling zou kunnen zijn door iemand anders, eventueel uit de kring van Hadewijch. Maar de tekst komt voor in de handschriften met Hadewijchs visioenen, en daarom rekent hij deze lijst er bij. Erg bevredigend is dit niet. Een andere gezagvolle onderzoeker, de dominicaan Stephanus Axters (1901-1977), heeft verschillende decennia later gezegd dat het nog steeds een onopgelost probleem blijft of Hadewijch wel de auteur is. Wie de tekst van naderbij bekijkt ziet het immers onmiddellijk: er staan heel wat bizarre zaken in, die bovendien historisch problematisch zijn. Om de identiteit van Hadewijch te achterhalen, lijkt dit beslist geen goede bron. Maar de lijst is wel een interessant getuigenis over hoe Hadewijchs visioenen door de lezers gerecipieerd zijn.

Deze vertaling door Agnes Hoffschulte sluit aan bij haar vertaling van Hadewijchs *Gedichten* en *Brieven*. Ook hier is het de bedoeling om het rijke tekstcorpus toegankelijk te maken voor het Nederlandstalige lezerspubliek dat niet gespecialiseerd is in de Middelnederlandse mystieke literatuur. De geheimzinnige Hadewijch blijft immers fascinerend, precies omwille van haar compromisloze toelg op de *minne* – de absolute, eeuwige, goddelijke liefde van de Vader en de Zoon en hun beider Geest.